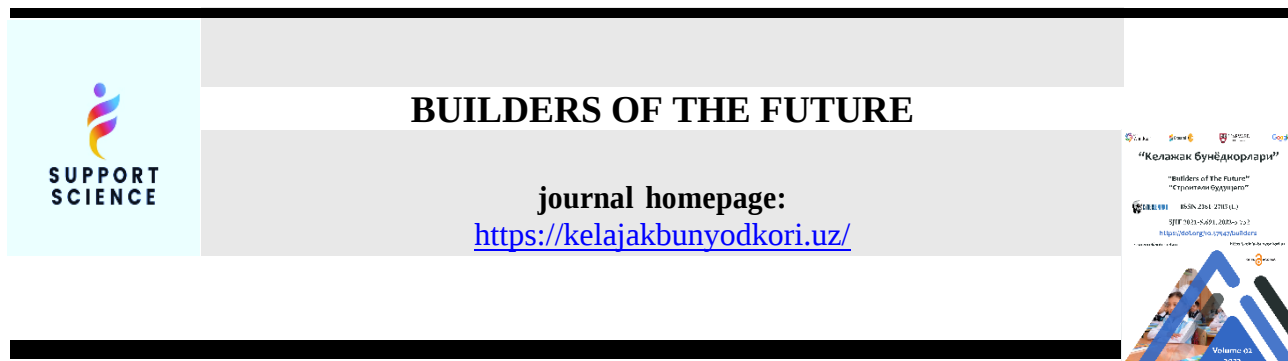

ANALYSIS OF THE POETIC EXCERPTS IN THE WORK 'SIYOSATNOMA'

Umida Bahronova

4th-year Bachelor's student

"Turkology" Higher School

Tashkent State Institute of Oriental Studies

Email: bahronovaumidatdshu@gmail.com

O. Turdiyeva

Doctor of Philology

Associate Professor at the "Iranian Studies and Afghan Studies" Higher School

TDSHU

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Nizam al-Mulk, Siyosatnoma, magnanimity, friendship, poetic arts, contrast.

Received: 28.04.25

Accepted: 10.05.25

Published: 14.05.25

Abstract: This article analyzes the poetic excerpts in the work Siyosatnoma by the great statesman and thinker Nizam al-Mulk. The poems found in the work encompass ideas on state governance, justice, moral values, and provide valuable advice for rulers. The author effectively utilized poetic expressions to address the political and social issues of his time. The article discusses the content of these poetic excerpts and analyzes their artistic characteristics.

“SIYOSATNOMA” ASARIDAGI SHE’RIY PARACHALAR TAHLILI

Umida Bahronova

4-kurs bakalavr bosqichi talabasi

“Turkshunoslik” oliy maktabi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: bahronovaumidatdshu@gmail.com

O. Turdiyeva

filologiya fanlari doktori

“Eronshunoslik va afgʻonshunoslik” oliy maktabi dotsenti

TDSHU

Toshkent, Oʻzbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit	soʻzlar:	Nizomulmulk, “Siyosatnoma”, juvonmardlik, doʻst, sheʻriy sanʼatlar, tazod.	Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk davlat arbobi va mutafakkir Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asaridagi sheʻriy parchalar tahlil etiladi. Asarda uchraydigan sheʻrlar davlat boshqaruvi, adolat, axloqiy qadriyatlar va hukmdorlar uchun ibratli pand-nasihatomuz gʻoyalarni oʻz ichiga qamrab olgan. Muallif oʻz davrining siyosiy va ijtimoiy muammolarini yoritishda sheʻriy ifodalardan unumli foydalangan. Maqolada ushbu sheʻriy parchalar mazmuni, ularning badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi.
--------------	-----------------	--	---

АНАЛИЗ ПОЭТИЧЕСКИХ ФРАГМЕНТОВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ 'SIYOSATNOMA'

Умида Бахронова

Студентка 4 курса бакалавриата

Высшая школа туркологии

Ташкентский государственный институт востоковедения

E-mail: bahronovaumidatdshu@gmail.com

О. Турдиева

доктор филологических наук

доцент Высшей школы иранистики и афганистики

ТТИВО

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Низам аль-Мульк, Сийосатнома, великодушные, дружба, поэтические искусства, контраст.	Аннотация:	В данной статье анализируются поэтические фрагменты в произведении Сийосатнома великого государственного деятеля и мыслителя Низам аль-Мулька. Стихи, встречающиеся в произведении, охватывают идеи государственного управления, справедливости, моральных ценностей и дают полезные советы правителям. Автор эффективно использовал поэтические выражения для освещения политических и социальных проблем своего времени. В статье рассматривается содержание этих поэтических фрагментов и анализируются их художественные особенности.
------------------------	--	-------------------	---

Nizomulmulk (1018–1092) – buyuk davlat arbobi, siyosatchi va mutafakkir boʻlib, Saljuqiylar davlatining mashhur vaziri sifatida tanilgan. Uning asl ismi Abu Ali Hasan ibn Ali ibn Ishoq Toʻsiy boʻlib, "Nizom ul-Mulk" (yaʼni, "Mamlakat tartibi") unvoni unga xizmatlari uchun berilgan.

Saljuqiylar davlatining vaziri – Nizomulmulk Alp Arslon va uning o‘g‘li Malikshoh davrida (1063–1092) 30 yildan ortiq bosh vazirlik qilib, davlatni kuchaytirishda muhim rol o‘ynagan.

Tartibli boshqaruv tizimini yaratgan – Uning boshchiligida Saljuqiylar imperiyasi markazlashgan kuchli davlatga aylandi.

Nizomulmulkning eng mashhur asari "Siyosatnoma" bo‘lib, u davlat boshqaruvi, adolat, axloq va siyosiy strategiyalar haqida yozilgan. Ushbu kitob sultonlar, vazirlar va boshqa davlat arboblari uchun yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qilgan.

Asarning yozilish sababi quyidagicha, Nizomulmulk Saljuqiylar sultoni Malikshohning topshirig‘i bilan davlat boshqaruvi haqida maslahat va tajribalarini qog‘ozga tushirgan. Unga ko‘ra, Malikshoh o‘z vazirlaridan davlat boshqaruvini yaxshilash uchun takliflar yozilgan kitob yozishni so‘ragan. Nizomulmulk bu topshiriqqa javoban "Siyosatnoma" asarinini yozgan.

Asarning tuzilishi. "Siyosatnoma" 50 bobdan iborat bo‘lib, har bir bob o‘z ichida bir necha hikoyatlarni jamlaydi. Unda adolatli hukmdor fazilatlar, boshqaruv tizimi, poraxo‘rlik va korrupsiya, josuslar va xufiyachilar, islomiy qadriyatlar va odob-axloq kabi mavzular tarixiy voqealar va hayotiy misollar orqali ochib berilgan.

Asarning ahamiyati. O‘rta asr sharq davlat boshqaruvi haqida yozilgan eng muhim asarlardan biri hisoblanadi. Asar davlatni qanday boshqarish kerakligi bo‘yicha mukammal qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan. Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asarida uchta she‘riy to‘rtlikka duch kelamiz. Ular quyidagilar:

جوانمردی از کارها بهتر است

جوانمردی اخلاق پیامبر است

دو گیتی بود بر جوانمرد راست

جوانمرد باشی، دو گیتی تراست

Juvonmardlik hamma ishdan yaxshidir

Juvonmardlik payg‘ambarlar xulqidir

Ikki dunyo ham mardu sahiylarniki

Mard bo‘l ikki olam bo‘lur seniki.

Nizomulmulk yuqoridagi she‘riy misolni "To‘kin-sochin dasturxon yasatish va ziyofat berish tartibi" haqidagi bobdagi "Muso va Fir‘avn" hikoyatidan keyin keltiradi. Yozuvchi bevosita davr uchun muhim bo‘lgan islomiy axloqni insoniy fazilat yoniga ko‘ndalang qo‘yadi. Bu bir tomondan muhit taqozosi bo‘lsa, boshqa tomondan vazirga xos bo‘lgan qarashlar majmuidir. Shu o‘rinda yozuvchi jo‘mardlik fazilatiga alohida urg‘u bergan. Nizomulmulk "Muso va Fir‘avn" hikoyatini keltirar ekan, garchi inson qanchalik ablah va tuban bo‘lmasin, unda jo‘mardlik, ya‘ni xayr-saxovat

hamda qo‘li ochiqlik bo‘lsa u Haq taolo himoyasida ekanini bayon qiladi. Xuddi shu holatni she’riy ipga tizadi hamda bevosita hamma ishlarning eng yaxshisi jo‘mardlikdir deydi: جوانمردی از کارها بهتر – "Jo‘mardlik hamma ishdan yaxshidir".

Bu she’r insoniy fazilatlarining eng ulug‘i bo‘lmish juvonmardlik, olijanoblik, saxovat, himmat haqida. She’rda mardlik va sahiylik ikki dunyo saodatiga eltuvchi yo‘l sifatida ko‘rsatilgan. Har qanday ish va fazilat ichida eng yaxshisi juvonmardlikdir. Chunki u insoniylikning oliy belgisi hisoblanadi. Payg‘ambarlarning axloqi juvonmardlikka asoslangan. Haqiqiy insoniylik bu – saxovatli va adolatli bo‘lishdir. Haqiqiy mard va sahiy insonlar faqat bu dunyoda emas, balki oxiratda ham saodatga erishadilar. Chunki saxovat va mardlikning mukofoti ham bu dunyoda, ham u dunyoda beriladi. Agar sen mard bo‘lsang, ikki dunyo saodatiga erishasan. Ushbu she’riy parcha “Musos va Fir’avn” hikoyatiga qisqa va ibratli xulosa sifatida berilgan hamda insonlarni mardlik va saxovatga chaqiradi.

Nizomulmuluk madh etgan juvonmardlik boshqa fors adiblari ijodida ham ko‘p uchraydi. Masalan, Kaykovusning “Qobusnoma”sida javonmardlik tarbiyasi haqida asarning eng oxirgi bobi – qirq to‘rtinchi bobda so‘z yuritadi. U odamlarning xislatlarini uch xilga bo‘ladi: biri aql, biri rostlik va yana biri javonmardlikdir. Javonmardlikni asosini Kaykovus uch narsada deb biladi. Birinchisi, aytgan so‘zning ustidan chiqish, ya’ni rostlik; ikkinchisi rostlikka xilof qilmaslik; uchinchisi, insonparvarlik, xayr ishini ilgari tutish.

“Siyosatnoma” asarida keltirilgan yana bir she’r quyidagicha:

در عالم سودی به زیان کم دیدم
به کینه حریف مهربان کم دیدم
یک دوست، که دشمن نشود آخر کار، ببین
بسیار بجستم به جهان و کم دیدم
Olamda ziyonsiz foyda kam ko‘rdim
Kinasiz mehribon do‘st kam ko‘rdim
Oxir borib yot bo‘lmagan do‘stini
Bisyor qidirdimu olamda kam ko‘rdim.

Bu she’rda shoir do‘stlik va sadoqat mavzularini chuqur va hissiy tarzda ifodalagan. She’rning har bir misrasi o‘zida chuqur ma’nolar va badiiy san’atlarni saqlaydi. Endi har bir baytni alohida tahlil qilib, undagi badiiy san’atlarni aniqlaymiz.

Birinchi misrada shoir dunyoda hech qanday zarar yetkazmaydigan, sof foydali narsalarni kam ko‘rganini aytadi. Bu misrada insoniyatning xolis va manfaatsiz munosabati yetishmasligi

haqida fikr yuritiladi. Adib tazod san'atini qo'llab, "ziyonsiz" (zararsiz) va "foyda" (foydali), "do'st" va "dushman" so'zlari orqali ta'sirchanlikka erishgan.

Shoir kin tutmaydigan, samimiy va mehribon do'stlarni juda kam uchratganini ta'kidlaydi. Bu misrada sadoqatli va vafodor do'stlikning qadri va nodirligi ta'kidlanadi. Shoir oxirgi paytda, ya'ni eng qiyin vaqtlarda ham yonidan ketmaydigan, sadoqatli do'stlarni ko'p qidirganini, lekin topa olmaganini aytadi. Bu misrada do'stlikning chinligi va vafodorligi haqida fikr yuritiladi. She'rdan shoir do'stlik va sadoqat mavzularini chuqur va hissiy tarzda ifodalagan.

از دشمنان دوست حذر کردن رواست
با دوستان دوست تو را دوستی نکوست
چون نیش و نوش همه بایدت بزیست
با دوستان دشمن و با دشمنان دوست

Do'st dushmanlaridan hazar qilish ravodir

Do'st do'stlarini do'st tutish ravodur

Ikki toifa odamlarga ishonma:

Dushmanning do'stlariga va do'stlarning dushmaniga.

Yuqorida "Siyosatnoma" asaridan navbatdagi she'r keltirilgan bo'lib, unda do'stlik, dushmanlik va insoniy munosabatlarning nozik jihatlari chuqur va hikmatli tarzda ifodalangan. She'rning har bir misrasi o'zida muhim ma'nolar va badiiy san'atlarni qamrab oladi.

Shoir do'stning dushmanlaridan ehtiyot bo'lish kerakligini ta'kidlaydi. Chunki do'stning dushmanlari ham sizga zarar yetkazishi mumkin. Bu misolda do'stlik va dushmanlik o'rtasidagi nozik munosabatlar haqida fikr yuritiladi. Ushbu to'rtlikda ham tazod san'ati "do'st" va "dushman" so'zlari orqali ifoda etilgan. Shuningdek, tazod san'ati "dushmanning do'stlari" va "do'stlarning dushmanlari" iboralarini berish orqali ham ta'kidlangan.

Shoir do'stning do'stlarini ham o'z do'sting deb bilish kerakligini aytadi. Bu misolda do'stlikning kengayishi va uyg'unligi haqida fikr yuritiladi. Shoir ikki turdagi odamlarga ishonmaslik kerakligini ta'kidlaydi. Bu she'rdan insoniy munosabatlardagi xavflar va ehtiyotkorlik haqida fikr yuritiladi. Shoir dushmanning do'stlariga va do'stlarning dushmanlariga ishonmaslik kerakligini aytadi. Bu misolda insoniy munosabatlarning murakkabligi va xavflari haqida fikr yuritiladi. She'rdan shoir do'stlik va dushmanlik mavzularini chuqur va hikmatli tarzda ifodalagan. Uning fikricha, do'stlik va dushmanlik o'rtasidagi munosabatlar juda nozik va ehtiyotkorlik talab qiladi.

Xulosa qilganda "Siyosatnoma" asari to'liq nasriy asar bo'lishiga qaramasdan, unda 3 ta she'riy to'rtliklar keltirilgan. Biroq she'rlaning qaysi shoir qalamiga tegishli ekanligi noma'lum. Shu sababli katta ehtimol bilan Nizomulmulkning o'zi ushbu she'rlar muallifi bo'lishi mumkin. Bu she'riy

parchalar asardagi hikoyat mazmunini ochib berishga xizmat qiladi. Ularda turli badiiy san'atlar qo'llanilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Низомулмулк. Сиёсатнома. Тошкент 2008
2. Кайковус. Қобуснома. Тошкент 1986
3. Ҳожиаҳмедов А. Шеърӣ санъатлар ва мумтоз қофия. Тошкент 1998.